

Biljana Mišić Ilić / Vesna Lopičić

JEZIK, KNJIŽEVNOST, VREDNOSTI: JEZIČKA ISTRAŽIVANJA

Biblioteka
NAUČNI SKUPOVI

Urednice:

Prof. dr Biljana Mišić Ilić

Prof. dr Vesna Lopičić

Glavni i odgovorni urednik:

Prof. dr Bojana Dimitrijević

Akademski odbor:

Prof. dr Vesna Lopičić

Prof. dr Goran Maksimović

Prof. dr Biljana Mišić Ilić

Prof. dr Miloš Kovačević

Prof. dr Đorđe Vidanović

Prof. dr Mihailo Antović

Prof. dr Dragana Mašović

Prof. dr Marija Knežević

Prof. dr Snežana Bilbija

Dr Yunichi Toyota

Dr Colin Nicholson

Dr Walter Epp

Recenzenti:

Prof. dr Jordana Marković

Prof. dr Snežana Bilbija

Prof. dr Vladimir Ž. Jovanović

Sekretari redakcije:

Mr Danijela Petković

Mr Milica Radulović

Objavlivanje ovog zbornika pomoglo je Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije u okviru projekta *Dinamika struktura savremenog srpskog jezika* 178014 i Filozofski fakultet u Nišu.

Univerzitet u Nišu
Filozofski fakultet

**JEZIK, KNJIŽEVNOST, VREDNOSTI
JEZIČKA ISTRAŽIVANJA**

Zbornik radova

Urednice:
Biljana Mišić Ilić
Vesna Lopičić

Niš, 2013.

Sva autorska prava zadržana. Zabranjeno je svako neovlašćeno umnožavanje,
fotokopiranje ili reprodukcija delova teksta.

SADRŽAJ

JEZIK, KNJIŽEVNOST, VREDNOSTI: JEZIČKA ISTRAŽIVANJA

UVOD

Biljana Mišić Ilić i Vesna Lopičić

VREDNOSTI JEZIKA I JEZIČKA SLIKA VREDNOSTI U DRUŠTVU 13

I

VREDNOSNE RELACIJE U JEZIČKOM SISTEMU I VREDNOSTI ELEMENATA JEZIČKOG SISTEMA

Violeta Stojičić

EVALUATIVE USE OF LANGUAGE – ATTITUDINAL
POSITIONING IN APPRAISAL THEORY 33

Mirjana Mišković Luković

OD FIKCIJE KA REALNOSTI:

LESIKA KAO OSNOVA ZA GENERIRANJE STEREOTIPA 47

Nikola I. Ramić

RELACIJE U LEKSIČKOM SISTEMU I UPOTREBNA
VRIJEDNOST LEKSEMA U STANDARDNOM JEZIKU
I U DIJALEKTIMA 65

Svetlana Slijepčević, Aneta Spasojević, Slobodan Novokmet

O KONCEPTUALIZACIJI POJMOVA *ISTINA*

I *LAŽ* U SRPSKOM JEZIKU 75

Ivana Lazić Konjik, Jovanka Milošević

VREDNOSTI U KONCEPTUALIZACIJI REČI *ŽIVOT* I *SMRT*
GOVORNIKA SRPSKOG JEZIKA 87

Ana Randelović, Ivana Marinković, Jovana Jovanović

SEMANTIČKA VREDNOST SUFIKSA *-OTA*, *-OČA* I *-OST* U
DERIVACIJI APSTRAKTNIH IMENICA IZ DOMENA

ČOVEKOVIH FIZIČKIH I DUHOVNIH OSOBINA 99

<p> Anđelka Pejović KONSTITUISANJE ETIČKIH VREDNOSTI KROZ PREMIJE NA PRIMERU SRPSKOG I ŠPANSKOG JEZIKA </p>	113
<p> Jovana Dimitrijević-Savić i Marta Dimitrijević THE SUFFIXES -NESS AND -ITY IN 18TH CENTURY ENGLISH LETTERS AS MARKERS OF SOCIAL AND LINGUISTIC VALUES OF THE ERA </p>	125
<p> Ivan Jovanović SEMANTIČKE VREDNOSTI LEKSEME CHIEN U FRANCUSKIM FRAZEOLIZMIMA I NJENI SRPSKI EKVIVALENTI </p>	137
<p> Selena Stanković SEMANTIKA FRANCUSKE ZAMENICE ON I NJENI EKVIVALENTI U SRPSKOM JEZIKU </p>	155
<p> Tanja Rusimović UPOTREBNA VREDNOST RELATIVIZATORA <i>KOJI</i> U ODNOSU NA RELATIVIZATORE <i>KAKAV</i> I <i>KOLIKI</i> U ADJEKTIVNIM KLAUZAMA S POKAZNIM DETERMINATORIMA U ANTECEDENTU </p>	171
<p> Sabina Halupka Rešetar, PARTIAL WH-CONSTRUCTIONS: A CONSEQUENCE OF FEATURE VALUES </p>	183
<p> Tanja Milićev, Nataša Milićević, Maja Marković THE VALUES OF THEORY-BASED ANALYSIS FOR A PARSED CORPUS </p>	203
<p> Biljana Čubrović EVALUATING FINAL STOPS IN SERBIAN AND SERBIAN ENGLISH: AN ACOUSTIC ANALYSIS </p>	217
<p> Miloš Kovačević GRAFOSTILEMSKE VRIJEDNOSTI U ROMANU <i>SILA</i> BRANKA BRĐANINA </p>	225

Jelena Spasić
PROSTORNA METONIMIJA
U „SRPSKIM NEDELJNIM NOVINAMA“ 249

Danijela Đorović
MARKERI VALIDNOSTI U ITALIJANSKOM
AKADEMSKOM DISKURSU 263

Jelena Basta
HEDGING IN A POPULAR BUSINESS AND ECONOMIC
DISCOURSE 279

Branka Milenković
TEKST – DISKURS: KOMUNIKATIVNE VREDNOSTI 291

II

JEZIK, VREDNOSTI, DRUŠTVO

Ilijana Čutura, Marina Janjić
NORMATIVI U OBLASTI VASPITANJA
I OBRAZOVANJA: JEZIČKA SLIKA VREDNOSNOG SISTEMA 303

Ivana Palibrk, Tiana Tošić
VREDNOST I POLITIČKI DISKURS? 317

Tijana Vesić Pavlović
DOMINANTNE DRUŠTVENE VREDNOSTI
U JAVNOM DISKURSU SRBIJE KROZ PRIZMU
KOGNITIVNE LINGVISTIKE 327

Vladimir Figar
SELLING VALUES VIA POLITICAL METAPHOR:
A COMPARISON OF METAPHOR USAGE IN THE SERBIAN
AND AMERICAN DAILY PRESS 339

Jelica Tošić
ECO-VALUES IN THEIR LINGUISTIC EXPRESSION 353

Olga Panić-Kavgić NESLAGANJE SA SAGOVORNIKOM KAO VID POZITIVNOG VERBALNOG PONAŠANJA U AMERIČKIM I SRPSKIM FILMSKIM DIJALOZIMA	367
Mira Bekar OPENINGS AND CLOSINGS IN MACEDONIAN AND ENGLISH TEXT-BASED CHATS	381
Predrag Novakov STRANI JEZIK KAO POSREDNIK IZMEĐU KULTUROLOŠKIH VREDNOSTI	393
Marija Đinđić, Jelena Petrović (NE)PREVODIVOST KULTURE – POGRDNE REČI I IZRAZI	405
Vidan Nikolić VREDNOSTI PROUČAVANJA TAJNOG JEZIKA MAJSTORA IZ OSATA U ISTOČNOJ BOSNI	419
Nenad Ivanović, Tatjana Ružin Ivanović KNJIŽEVNI PREVOD KAO IZRAZ JEZIČKIH I KULTURNIH VREDNOSTI: <i>1001 NOĆ</i> U VERZIJI STANISLAVA VINAVERA	429
Vladan Pavlović, Miloš Tasić VREDNOSNI SUDOVI U VEZI SA ODNOSOM JEZIKA I IDENTITETA KOD STUDENATA UNIVERZITETA U NIŠU	441
Mihailo Antović, Dušan Stamenković VREDNOSNI SUDOVI U VEZI SA ODNOSOM JEZIKA I IDENTITETA NA GRANICI SRBIJE I BUGARSKE	457
Sofija Bilandžija NORDIJSKO JEZIČKO ZAJEDNIŠTVO – (KLJUČNA) VREDNOST ILI TERET?	473
Jasmina Đorđević ENGLJSKI U SRPSKOM JEZIKU MEĐU MLADIMA: ODRAZ (NE)VREDNOVANJA SOPSTVENOG JEZIKA I NOVOG POIMANJA STVARNOSTI	485

Dobrivoje Stanojević JEZIK MEDIJA I NOVE VREDNOSTI	497
Sanja Domazet PUT U TABLOIDNO DRUŠTVO	503
Ivana Stojanović Prelević POVEZANOST PERFORMATIVA I MEDIJSKIH ETIČKIH VREDNOSTI	515
Marija Vujović, Neven Obradović, Dušan Aleksić SISTEMI VREDNOSTI U IZVEŠTAVANJU O SUSEDIMA U DNEVNIM NOVINAMA <i>KURIR</i> I <i>NARODNE NOVINE</i>	527
Dragana Pavlović, Tatjana Vulić IZAZOVI MEDIJA U DIGITALNOM DOBU – PUT KA OPSTANKU, PUT DO PROFITA	539
Biljana Radić Bojanić, Jagoda Topalov STRATEGIJE ZA UČENJE U SVETLU NOVIH VREDNOSTI U NASTAVI ENGLESKOG JEZIKA	551
Savka Blagojević, Ivana Kostić VREDNOSTI GOVORNOG ENGLESKOG JEZIKA I PITANJE NJEGOVE ZASTUPLJENOSTI U NASTAVI U SRPSKIM ŠKOLAMA	563
Vesna Petrović THE VALUES OF THE TASK-BASED LEARNING APPROACH (TBL) IN LEARNING VOCABULARY AND IMPROVING SPEAKING COMPETENCE	577
Tatjana Grujić, Jelena Danilović THE VALUE OF C-TESTS IN ENGLISH LANGUAGE TESTING AND TEACHING	589
Ivana Ćirković Miladinović THE VALUES OF PERMANENT PROFESSIONAL TEACHER DEVELOPMENT IN THE ELT FIELD	603

Slava Tcherpokova VALUES IN LESSON PLANNING? WHAT DO WE REALLY GAIN?	611
Danica Jerotijević, Miljana Stojković UPOTREBA INTERNETA U SAVLADAVANJU IZGOVORA STRANOG JEZIKA – NOVO DOBA, NOVE VREDNOSTI	623
Aleksandar Kavgić UVOĐENJE NASTAVE KORPUSNE LINGVISTIKE NA DIPLOMSKIM AKADEMSKIM STUDIJAMA ANGLISTIKE – METODIČKI I PROGRAMSKI PROBLEMI	637
Tijana Vasiljević Stokić, Đukica Mirković INTERKULTURALNI SENZIBILITET UČENIKA SREDNJE ŠKOLE	649
Danijel Živković ULOGA STRANIH JEZIKA U INTERKULTURNOM OBRAZOVANJU	659
Nikoleta Momčilović VIŠEJEZIČNOST KAO UNIVERZALNA VREDNOST I CILJ NASTAVE NEMAČKOG JEZIKA U SRBIJI	671
Vesna Simović VREDNOST KNJIŽEVNOG TEKSTA U NASTAVI STRANIH JEZIKA	683
Slobodanka Gligorić LITERATURE AND LANGUAGE TEACHING – RE-EXAMINING THE VALUES	691
Enisa Nikolić PROMOVISANJE EKOLOŠKIH VREDNOSTI U UNIVERZITETSKOJ NASTAVI ENGLESKOG JEZIKA STRUKE	701

Miloš D. Đurić

AUTOMATIC SUMMARISATION ASSESSMENT:
EXPERIMENTS WITH SOFTWARE ENGINEERING
DISCOURSE AND ENGLISH AND FRENCH FEMINIST
LITERARY CRITICISM

713

О КОНЦЕПТУАЛИЗАЦИЈИ ПОЈМОВА *ИСТИНА* И *ЛАЖ* У СРПСКОМ ЈЕЗИКУ^{1*}

Сажетак: У овом раду бавимо се концептуализацијом појмова лаж и истина. Наиме, када говоримо о томе да *истина* или *лаж* *боле*, то значи да ми *истину* односно *лаж* доживљавамо као нешто што нам може нанети физичку сензацију бола, односно физичку повреду. То, даље, значи да се у српском језику истина, мада је говорници вреднују високо, разуме једнако болно као и лаж, која се у нашој култури посматра као изузетно негативна појава. Корпус чине различите врсте реченица ексцерпираних из *Електронског корпуса српског језика*. У проширеној верзији *Електронског корпуса* налазе се текстови различитих функционалних стилова (публицистичког, књижевноуметничког, научног), те се стога овај корпус чини репрезентативним. Циљ рада је показати сличности и разлике у концептуализацији ова два логички, искуствено и вредносно супротстављена појма. Наше истраживање показује да постоје изразите заједничке компоненте у поимању истине и лажи, упркос суштинској логичкој супротстављености ових категорија, и да су сличности у човековом доживљају поменутих категорија веома изражене.

Кључне речи: појмовне метафоре, концептуализација

1. Теоријски оквир

Савремена когнитивнолингвистичка проучавања својим интердисциплинарним приступом указују на чињеницу да је на основу језичких датости могуће судити о човековом доживљају стварности и живота, па тако когнитивисти за једну од својих централних тема узимају концептуализацију. Концептуализација подразумева процес разумевања и представљања искуствено даљег или апстрактнијег појма помоћу искуствено ближег и конкретнијег. То значи да се концептуализација тиче односа језика и појмовног система, али и односа језичког и ванјезичког знања. Појмовна метафора, онако како је у својим радовима доживљавају и изучавају Лејкоф и Џонсон, представља средство које човеку омогућава не само различите језичке варијације ради стилизације неког текста, већ средство које служи разумевању појмова уопште. Дакле, појмовна метафора се дефинише као механизам који омогућава „разумевање једног појма (или појмовног домена) помоћу другог појма (појмовног домена)“ (Lakoff and Johnson 2003: 5). Упркос томе што се Лејкоф и Џонсон нигде јасно не изја-

¹ Рад је урађен у оквиру пројекта 178009: *Лингвистичка истраживања савременог српског књижевног језика и израда Речника српскохрватског књижевног и народног језика САНУ*, који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

шњавају шта подразумевају под „појмом“ и „појмовним доменом“, из овакве дефиниције следи чињеница да је један појам познатији и ближи човековом искуству, па тиме има могућност да омогућава разумевање другог појма, а други даљи, мање познат, чулно, вероватно, несазнатљив, па отуда тежња да се он човеку боље објасни помоћу оног појма који је конкретнији, ближи човековом искуству. Искусствено ближи појмови најчешће су из сфере човековог непосредног телесног искуства и називају се *изворним доменима*. Лејкоф и Џонсон као најчешће изворне домене наводе: људско тело, животиње, биљке, зграде и грађење, спорт, кретање, температуру итд. Човеку непознати појмови су типично апстрактни, нематеријализовани, чулно недокучиви појмови из сфере менталног и емотивног света, разумеју се помоћу изворних домена и у литератури су познати под називом *циљни* (такви су појмови љубав, срећа, љућња, живот, смрт, мржња, блискост итд.). Најфреквентнији циљни појмовни домени тичу се, дакле, појмова из сфере човековог интелектуалног, духовног и емотивног света. Довођење у везу појмова из два различита домена заснива се, углавном, на искуству и њиховој међусобној сличности. Новина у когнитивнолингвистичкој поставци метафоре у односу на тзв. класичну теорију поређења није само чињеница да се она посматра као сазнајни механизам, већ и то да се она јавља као искуствени феномен. Лејкоф и Џонсон полазе од тога да су сличности које увиђамо између начина на који обликујемо стварност и физичког света и искустава која у њему стичемо углавном резултат појмовних метафора. Основна теза коју постављају јесте да сличности нису само узрок за стварање појмовне метафоре већ се могу јавити и као последица тог стварања (Lakoff and Johnson 2003: 107–109). Ово је новина у односу на тзв. теорију поређења, према којој се метафора ствара на основу претходно постојеће сличности.

Када посматрамо изразе какви су *кратке / дугачке / крупне / велике речи, лаке / тешке речи, лепе / ружне речи, грубе речи* итд., можемо реконструисати појмовну метафору речи су ПРЕДМЕТИ, помоћу које се разуме појам речи. То значи да речи могу имати величину, „тежину“, естетски квалитет, финоћу обраде и сл. (Кликовац 2008: 58), а све те особине заједничке су речима и предметима, па се на основу тога појам речи и појам ПРЕДМЕТА може довести у међусобну везу. Довођење у везу ова два појма, захваљујући поменутој метафори, указује на њихову међусобну сличност, али истовремено омогућава даљу разраду метафоричких израза, неку врсту позајмљивања атрибута: речи *неку* (као ВРУЋ ПРЕДМЕТ), *боду* и *подбадају* (као што то ради ОШТАР ПРЕДМЕТ) итд., а то когнитивистима указује на могуће конкретније метафоре речи су ВРУЋ ПРЕДМЕТ, речи су ОШТАР ПРЕДМЕТ и сл. У когнитивној лингвистици метафора типа речи су ПРЕДМЕТИ позната је под називом општа метафора, док су метафоре речи су ВРУЋ ПРЕДМЕТ и речи су ОШТАР ПРЕДМЕТ конкретне метафоре, добијене конкретизацијом помену-те опште метафоре. Анализом језичког материјала и реконструкцијом могућих општих и конкретних метафора помоћу којих се концептуализује појам речи имамо увид у однос говорника српског језика према самом појму, али и о могућим поетским разрадама (када те метафоре упоредимо са њиховим конкретним разрадама у књижевноуметничком стилу). На описан начин могу се изу-

чавати и остали апстрактни домени из човековог интелектуалног, менталног и емотивног живота. Најбоља теоријска база на српском језику за овакву врсту истраживања дата је у књизи *Метафоре у мишљењу и језику* (Кликовац 2004).

2. Тема, корпус и циљеви истраживања

У овом раду бавимо се концептуализацијом појмова лаж и истина. Метафоричке концептуализације појмова истина и лаж дају нам податке о културним обрасцима карактеристичним за говорнике српског језика, као и о њиховим ставовима према поменутиим појмовима. Наиме, када говоримо о томе да *истина* или *лаж* *боле*, то значи да ми *истину* односно *лаж* доживљавамо као нешто што нам може нанети физичку сензацију бола, односно физичку повреду. То, даље, значи да се у српском језику *истина*, мада је говорници вреднују високо, разуме једнако болно као и *лаж*, која се у нашој култури посматра као изузетно негативна појава. *Истина* се у *Речнику српскога језика* Матице српске примарно дефинише као *оно што одговара стварности*, док се једно од значења односи на *висок морални принцип, правду*. С друге стране, *лаж* се у истом речнику дефинише као *намерно, свесно изречена, изнета нетачност, неистина, измишљотина, превара, обмана*. Ове дефиниције говоре нам да се концепт лажи, или намерно изнесене неистине, донекле и успоставља према појму истине.

Корпус за наше истраживање чине различите реченице из разноврсних жанрова и функционалних стилова ексцерпирани из *Електронског корпуса савременог српског језика*. У проширеној верзији *Електронског корпуса* налазе се текстови различитих функционалних стилова (публицистичког, књижевно-уметничког, научног), стога се овај корпус чини репрезентативним за овакву врсту истраживања. Циљ рада је показати сличности и разлике у концептуализацији ова два логички, искуствено и вредносно супротстављена појма. Други важан циљ рада јесте показати на који начин се у српској култури ови појмови вреднују. Примери из нашег корпуса говоре нам да је истина много заступљенији и фреквентнији појам у текстовима него лаж. Ово можемо приписати њеној условно позитивној конотацији, за разлику од лажи, која се најчешће третира као негативна и непожељна појава, па се о њој често говори као о неистини (*сакривена истина, прећутана истина, изокренута истина* итд.).

Колеман и Кеј су изучавали појам лагања у енглеском језику и дошли до основних компоненти које тај појам садржи:

1. Исказ X је нетачан.
2. Субјекат А зна или верује да је исказ нетачан.
3. Износећи исказ X, субјекат А жели да превари реципијента Б (Croft 2004: 32).

Последња компонента овог појма (3) сведочи о томе да је за чин лагања потребна, поред свесности да је одређени исказ лаж, извесна намера. Ми се овом приликом нећемо бавити моралним аспектом лажи, намером говорника

и сл., већ ћемо на основу анализираниог материјала показати на који се начин појмови истина и лаж доживљавају у српском језику.

Наше истраживање показује да постоје јаке заједничке компоненте у поимању истине и лажи, упркос суштинској логичкој супротстављености ових категорија, такође, показујемо да су сличности у човековом доживљају помених категорија веома изражене.

3. Резултати истраживања

3.1. Сличности у поимању појмова истина и лаж

Показаћемо најпре сличности у поимању ова два појма. За ову прилику издвојили смо најчешће метафоре којима се служимо у концептуализацији појма истине односно лажи.

1. ИСТИНА ЈЕ ЧОВЕК / ЛАЖ ЈЕ ЧОВЕК	
<p>Истину морамо да погледамо у очи (Љубомир Симовић, <i>Путујуће позориште Шопаловић</i>).</p> <p>Ми смо веровали да истина сама од себе говори, да је довољно да постоји истина и да ће она све објаснити (<i>Политика</i>, 01. 08. 2000).</p>	<p>Где лаж руча, ту не вечера (<i>Политика</i>, 01. 08. 2000).</p> <p>Ми живимо у страшној стварности, ако је то осигурање, простачка, беспризорна, некажњива, глупа лаж – онда ствари стоје много горе (<i>Политика</i>, 10. 09. 2000).</p>
2. ИСТИНА ЈЕ ТЕЧНОСТ / ЛАЖ ЈЕ ТЕЧНОСТ	
<p>Али ми је тада, пре двадесет година сасула у лице истину о мени (Мирјана Ђурђевић, <i>Убиство у Академији наука</i>).</p> <p>Истина увек некако процури (<i>Политика</i>, 12. 03. 2001).</p> <p>Писци књижевне форме која је ... „кап истине у којој се прелама маса глупости“ као да се још увек налазе у револуционарном сну (<i>Политика</i>, 04. 04. 2001).</p>	<p>Просипају лажи једну за другом (<i>Политика</i>, 22. 08. 2000).</p> <p>Ко је ту лаж просуо, када, како је опстала кроз време до данашњег дана (<i>Политика</i>, 05. 06. 2009).</p> <p>На Југославију се опет обрушио редован талас лажи и клевета (<i>Политика</i>, 29. 09. 2000).</p>
3. ИСТИНА ЈЕ СКРИВЕНИ ПРЕДМЕТ / ЛАЖ ЈЕ СКРИВЕНИ ПРЕДМЕТ	
<p>Велика истина на којој је Лазар тако наивно даровао целог себе, чији је једини циљ да сакрију од нас велику истину (Владимир Арсенијевић, <i>У потпалуљу</i>).</p> <p>На њена питања одговарао је трудећи се да истину забашури (Милош Црњански, <i>Друга књига Сеоба</i>).</p>	<p>Кад је у питању медицинска обдукција није могуће до краја сакрити лаж (<i>Политика</i>, 23. 10. 2008).</p> <p>Папа га прима у аудијенцију и ту се откривају све лажи и сплетке (Иво Андрић, <i>Проклета авлија</i>).</p>

4. ЛАЖ ЈЕ ПРЕДМЕТ ВЕЛИКИХ ДИМЕНЗИЈА / ИСТИНА ЈЕ ПРЕДМЕТ ВЕЛИКИХ ДИМЕНЗИЈА	
Зато је свет кажњен тиме да верује у највеће лажи (Светислав Басара, <i>Фама о бициклистима</i>).	И велика истина да једино у земљи, у ту црну материцу ранитељицу, верује народ (Мирослав Јосић Вишњић, <i>Ноћни уметници</i>).
5. ИСТИНА ЈЕ ДВОДИМЕНЗИОНАЛНИ ПРОСТОР / ЛАЖ ЈЕ ДВОДИМЕНЗИОНАЛНИ ПРОСТОР	
Ко се усуђује да постави границе између лажи и истине (Филип Давид, <i>Ходочасници неба и земље</i>).	А ви мислите да је истина од лажи одвојена неком јасном границом (Данило Киш, <i>Ноћ и магла</i>).

Овде нисмо исцрпili све метафоре заједничке за човеково поимање истине и лажи. Њих има много више од набројаних, али смо ми за потребе овог рада издвојили само најфреквентније.

Метафоре у којима се апстрактни ентитет на основу механизма персонификације доводи у везу са људским бићем, типа ИСТИНА ЈЕ ЧОВЕК И ЛАЖ ЈЕ ЧОВЕК, веома су честе, јер је најближе биће човеку – сâм човек. Оно што истини и лажи омогућава да се појави као човек јесте оно што човек осећа према истини односно лажи, тако *истина* има *очи* (јер су оне, као што смо већ рекли, показатељ емоција, човекове душе и сл., исп. изразе *духовне очи*, *умне очи*), тако се обично тражи од саговорника за ког се сумња да лаже да говори гледајући у очи (чак и нека психолошка истраживања показују да лажови скрећу поглед приликом изговарања лажи). У српском језику постоји израз *погледати истини у очи* са значењем „помирити се са правим стањем ствари, оним које одговара стварности“ (очекујемо када некога гледамо у очи да откријемо његове праве намере и осећања, тако и у очима истине треба до откријемо оно што одговара реалности и чињеницама). С друге стране, *лажи*, рецимо, имају *кратке ноге* (јер не могу брзо да трче, нити да побегну од човека, односно не могу дуго да трају, а да се за њих не сазна). Тако имамо изразе *у лажи су кратке ноге* и *где лаж руча, ту не вечера*, који указују на то да се лаж увек брзо открије, да је краткотрајна.

Друга метафора истина је течност / ЛАЖ ЈЕ ТЕЧНОСТ илуструје заправо концептуализацију више лажи / више истина. Чин просипања је омогућен на основу тога што сâм човек контролише количину лажи, истине, односно течности коју просипа / сасипа / изручује у правцу саговорника.

Оно што омогућава скривања и откривање лажи односно истине заснива се на тзв. примарном сценарију лажи (који подразумева намеру говорника да обмане саговорника, као и саговорниково откривање истине односно лажи, исп. Croft 2004). Отуда нас не чуди извесна симетричност у самом изразу *открити* или *сакрити истину* односно *лаж*, па и у појмовним метафорама *лаж* / *истина* ЈЕ СКРИВЕНИ ПРЕДМЕТ. Постојање овакве метафоре указује на чињеницу да

су говорници српског језика једнако упорни када је у питању откривање истине и лажи. На овој симетричности почива и метафора ЛАЖ / ИСТИНА ЈЕ ДВОДИМЕНЗИОНАЛАН ПРОСТОР, јер говоримо о границама једног односно другог појма у оним случајевима у којима је могуће да говорник нпр. није свестан да саговорнику износи лаж.

Метафора ЛАЖ ЈЕ ПРЕДМЕТ ВЕЛИКИХ ДИМЕНЗИЈА И ИСТИНА ЈЕ ПРЕДМЕТ ВЕЛИКИХ ДИМЕНЗИЈА подразумева примарну метафору велико је важно, и показује нам да су и истина и лаж подједнако важни говорнику српског језика. Да се истина и лаж концептуализују као предмети који имају димензије, заузимају одређени простор или се њима на различите начине може манипулисати, говоре нам и изрази у српском језику *заобилазити истину, кројити истину* или *у лажи је плитко дно*.

3.2. Разлике у поимању појмова ИСТИНА И ЛАЖ

Погледаћемо и метафоре које издвајамо као различите у поимању поменутих појмова. Овде је важно скренути пажњу на то да и метафоре које наводимо као разликовне представљају на општијем нивоу заједничке метафоре за поимање ИСТИНЕ И ЛАЖИ.

<p>1а. ЛАЖ ЈЕ ПЛЕТИВО (ЗАМРШЕНО, С ТЕНДЕНЦИЈОМ ЈОШ ВЕЋЕГ УПЛИТАЊА)</p> <p>Расте, претвара се у шале, у пакосна заједања [...] у дуга хвалисања и замршене лажи (Иво Андрић, <i>Прича о везировом слону</i>).</p>	<p>1б. ИСТИНА ЈЕ ПЛЕТИВО (КОЈЕ СЕ ДА РАЗМРСИТИ)</p> <p>Како смо разрешили ... те две у клупко сплетене истине? (Данило Киш, <i>Ноћ и магла</i>).</p>
<p>2а. ЛАЖ ЈЕ ГОСПОДАР КОМЕ СЕ РОБУЈЕ</p> <p>Лаж и потчињавање иду заједно (<i>Политика</i>, 01. 11. 2008).</p> <p>То временом нараста и човек до те мере постаје роб сопствених лажи, оне толико овладају њиме, да он пориче [...] потпуно очигледну истину (Светислав Басара, <i>Фама о бициклистима</i>).</p>	<p>2б. ИСТИНА ЈЕ ГОСПОДАР КОМЕ СЕ СЛУЖИ</p> <p>Истина и лаж нису нити могу бити једнако вредне, али и служење истини јесте немало ограничење за приповедање (Раде Кузмановић, <i>Даниноћ</i>).</p> <p>Плуралистички свет боље служи истини од било ког другог система (<i>Мостови, часопис за преводну књижевност ... бр. 100, 1970</i>).</p>
<p>3а. ЛАЖ ЈЕ ПРЉАВИ ПРЕДМЕТ</p> <p>Слобода је прљава лаж (<i>www.rts.rs</i> (12. 08. 2010)).</p>	<p>3б. ИСТИНА ЈЕ ВРЕДАН ПРЕДМЕТ</p> <p>Истина је таква драгоценост да мора бити ретка (Данило Киш, <i>Час анатомије</i>).</p> <p>То ће златну истину формулисати у паролу <i>life is tough</i> (<i>Мостови, часопис за преводну књижевност ... бр. 111, 1970</i>).</p>

<p>4а. ЛАЖ ЈЕ ВИШЕГЛАВА НЕМАН</p> <p>Велику, опиפלвину многоглаву лаж (Миодраг Булатовић, <i>Црвени петак лети према небу</i>).</p>	<p>4б. ИСТИНА ЈЕ УЗВИШЕНА СИЛА (ОЛИЧЕНА У БОГОЧОВЕКУ)</p> <p>Бог је истина, а Бог је један! (Иво Андрић, <i>На Дрини ћуприја</i>).</p>
<p>5а. ЛАЖ ЈЕ СЛАТКА ХРАНЉИВА МАТЕРИЈА</p> <p>Милан Николић Калча причао је слатке лажи из свог живота и лова (<i>Политика</i>, 20. 10. 2006).</p> <p>Допиру вести од којих се не може утећи. Као осиге ... сипају крв, стра, слатке лажи, горке истине (<i>Политика</i>, 03. 09. 2000).</p>	<p>5б. ИСТИНА ЈЕ ГОРКА ХРАНЉИВА МАТЕРИЈА</p> <p>Горка истина мора да се прихвати (Саша Божовић, <i>Теби, моја Долорес</i>).</p> <p>Злобне очи госпође Ребеке давале су могућност да се наслуте горка и трагична истина (Данило Киш, <i>Рани јади</i>).</p>
<p>6а. ЛАЖ ЈЕ СКУПА РОБА</p> <p>Лаж се скупо плаћа (<i>Политика</i>, 28. 08. 2006).</p>	<p>6б. ИСТИНА ЈЕ ЈЕФТИНА РОБА</p> <p>Ето, то је доставио невидљив човек, чија је истина била јевтинија од лажи (Иво Андрић, <i>Прича о везировом слону</i>).</p>

Дакле, примећујемо да се разлике односе на конкретизацију одређених општијих метафора (нпр. и лаж и истина су хранљиве материје, с тим што је лаж слатка, а истина горка), а да су искуствене корелације и сличности одговорне за стварање општих метафора исте за појмове истине и лажи (израз *прогутати истину* једнако је јасан и фреквентан као израз *прогутати лажи*). Када се појављује као господар, истина је блажа, а лаж округнија, што говори о томе да се човек исто осећа када треба да се носи и са истином и са лажи. Затим, метафора лаж је прљави предмет подразумева већ познате, општије метафоре неморално је прљаво а морално је чисто, при томе се чисто доживљава као позитивно, а нечисто као негативна особина (Lakoff and Johnson 1999: 307–308; Кликовац 2006). Као конкретнија метафора општијих истина је предмет / лаж је предмет налазимо и оне где се ти појмови концептуализују као роба, и то скупа односно јефтина роба. Бића из митова и религије чест су изворни домен, па се тако лаж јавља као вишеглава неман, а истина као узвишена сила (бог), чиме се на извешан начин подвлачи негативан карактер лажи односно позитиван карактер истине, али се истовремено оба ова појма приказују као нешто што је ван воље човека и што може да утиче на њега и влада њиме.

Овде вреди приметити још нешто: када се лаж и истина концептуализују као храна, у првом плану је рецепијент који извесну лаж или истину прима од говорника, дакле, лаж односно истина је *слатка* односно *горка* ономе који је прима. Међутим, када се лаж и истина концептуализују као натприродно биће, у првом плану је чињеница да су оне изван човека и изван човекове моћи. Оваква концептуализација нам показује да говорници српског језика желе да се одвоје од лажи односно истине и да је представе као нешто на шта они сами немају утицај.

Сличности у поимању појмова истине и лажи, чак и када се конкретизују различито, постоје захваљујући заједничком деловању које ова два појма могу имати у односу на човека. Тако можемо издвојити две групе метафора у односу на ефекат који производе на човека или у односу на то како их човек доживљава, па бисмо одмах и приметили да и *лаж* и *истина* имају приближно уједначен утицај. Тако уочавамо метафоре које можемо означити као метафоре са позитивним односно негативним предзнаком:

а) позитиван: ИСТИНА ЈЕ УЗВИШЕНА СИЛА, ИСТИНА ЈЕ ВРЕДАН ПРЕДМЕТ, али ЛАЖ ЈЕ СЛАТКА МАТЕРИЈА.

б) негативан: ЛАЖ ЈЕ ОКРУТНИ ГОСПОДАР, ЛАЖ ЈЕ ПРЉАВИ ПРЕДМЕТ, али и ИСТИНА ЈЕ ГОСПОДАР, ИСТИНА ЈЕ ГОРКА МАТЕРИЈА ИТД.

3.3. Различите концептуализације истине и лажи

3.3.1. Већ смо утврдили да су метафоре ИСТИНА ЈЕ ЧОВЕК и ЛАЖ ЈЕ ЧОВЕК веома честе, али оне се могу темељити на различитим мотивацијама. Тако, ИСТИНА може бити ЧОВЕК КОГ ДРУГИ ЧОВЕК ПОКУШАВА ДА УНИШТИ ПОШТО ЈЕ ДОЖИВЉАВАМО као нешто изузетно опасно:

Срамни су покушаји да се истина угуши претњама и линчом новинара (*Политика*, 01. 06. 2001).

Истина (се) не може убити и од праве речи нема одбране (*Политика*, 13. 06. 2001).

Ова метафора нарочито је интересантна јер показује да говорници српског језика нису увек спремни да прихвате истину, да је открију, сазнају.

Метафору ЛАЖ ЈЕ ЧОВЕК КОЈИ ПОДРЖАВА ДРУГОГ ЧОВЕКА видимо у примеру:

То је био груб атак на њега као председника партије иза кога је стајала *лаж* (*Политика*, 10. 09. 2008).

У овом примеру наилазимо на општу метафору ПОДРЖАВАТИ НЕКОГА ЈЕ СТАЈАТИ ИЗА ЊЕГА (в. у Кликовац 2004). Овај пример показује и то да се у српској култури *лаж* може користити за неку врсту подршке.

Такође, у тесној корелацији са овом метафором налази се и ИСТИНА ЈЕ ЧОВЕК КОЈИ ИМА ЗАХТЕВЕ:

Потреба да живи у истину и ради истине, да и свој и људски живот удеси према захтевима истине (Јован Скерлић, *Историја нове српске књижевности*).

Ова метафора се може довести у везу са метафором ИСТИНА ЈЕ ГОСПОДАР КОМЕ СЕ СЛУЖИ, и која показује висок степен вредновања истине.

3.3.2. У нашем корпусу налазе се и примери различитих концептуализација ова два појма који нам дају комплетнију слику о томе како говорници српског језика доживљају појмове ИСТИНА и ЛАЖ. Пошто смо утврдили да се ИСТИНА и ЛАЖ могу доживети као ПРЕДМЕТИ који имају димензије и извесне особине, сада ћемо изложити какве још квалификације могу добити у таквој врсти концептуализације.

3.3.3. ИСТИНА ЈЕ УПОТРЕБЉАВАНИ ПРЕДМЕТ, а тај предмет се може офуцати, односно изгубити своју вредност (нпр. ако се пречесто понавља):

И тако добијамо општа места књижевности, понављање офуцаних истина о љубави, животу и смрти (Данило Киш, *Час анатомије*).

ИСТИНА МОЖЕ БИТИ И ОШТАР ПРЕДМЕТ:

У Шпанију ће продрети истина о страхотама које је НАТО учинио СР Југославији (*Политика*, 01. 08. 2000).

Такође, може се доживети и као ОРУЖЈЕ (СРЕДСТВО) које се може употребити против некога:

Истина је наше оружје, недовољно употребљено (*Политика*, 16. 09. 2000).

3.3.4. ЛАЖ се, такође, концептуализује као ПРЕДМЕТ, и то као ТЕЖАК ПРЕДМЕТ: Не постоје никакве санкције за поједине медије који објављују најтеже лажи (*www.rts.rs* 29. 08. 2009).

Оваква концептуализација појма ЛАЖ подразумева још једну познату, општију метафору КОМПЛИКОВАНО ЈЕ ТЕШКО (тако имамо честе колокације тежак удес, тежак задатак, тежак случај итд.).

Концептуализацију ЛАЖИ као ПРЕДМЕТА показује и пример који у први план истиче распрострањену метафору ЧОВЕК ЈЕ САДРЖАТЕЉ ЗА ПРЕДМЕТЕ:

Био је пун лажи, неправде, мржње, ратова (*Политика*, 08. 06. 2008).

У вези са овом метафором јавља се и ЛАЖИ СУ ПРЕДМЕТИ КОЈИ СЕ КРЕЉУ:

Од када сте преузели уређивање овог листа лаж сустиже лаж (*Политика*, 14. 10. 2000).

Као чест изворни домен користе се и процеси и појаве који су у вези са биљним светом, па тако налазимо и метафору ЛАЖ ЈЕ СЕМЕ БИЉКЕ:

Немојте да сејете лажи међу грађане Србије (*Политика*, 27. 11. 2009).

4. Закључна разматрања

Да закључимо, наши примери показују не само исту основу у човековом искуству за разумевање појма ИСТИНА и ЛАЖ већ и њихову сличну поетску разраду (*горка истина / слатка лаж* чине нам се као свакодневни примери, устаљени изрази, наспрам примера из књижевноуметничког стила попут *многоглаве лажи / истина је бог*, а њихова поетска разрада, међутим, тече у сличном правцу [персонафикација даље води конкретизацији у зависности од ефекта који истина (Бог) / лаж (неман) производи]). Такође, показали смо да се концептуализације ових појмова приближавају на основу оног аспекта човековог искуства који можемо обележити као „ефекат који један од ова два појма изазива код реципијента или код човека који се лажу односно истином користи“. Утврдили смо најтипичније

изворне домене, а то су ЧОВЕК, ПРЕДМЕТ, МАТЕРИЈА (ТЕЧНОСТ), ДВОДИМЕНЗИОНАЛНИ ПРОСТОР. На крају, констатовали смо да се на општијем нивоу апстракције ови појмови доживљавају исто, док се у конкретним примерима они контрастирају, што нам говори не само о природи језика већ и о природи човековог поимања ових појмова. Не истражујући морални аспект чина говорења истине односно лажи, дошли смо до закључка да су истина и лаж у српској култури једнако опасни, скривени, пожељни и употребљавани као и оружје и вредни предмети, али да се истовремено оба ова појма приказују као нешто што је ван човекове воље, што носи у себи негативну конотацију и на шта он сам нема утицај.

Литература

- Croft, W. 2004. "A conceptual approach to linguistic analysis", in: *Cognitive Linguistics* (William Croft and D. Alan Cruse), Cambridge University Press, pp. 1105.
- Grady, J. 1999. "A typology of motivation for conceptual metaphor: correlation vs. resemblance", in: *Metaphor in Cognitive Linguistics* (Raymond Gibbs, Gerard Steen, eds.), Amsterdam / Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, pp. 79–100.
- Johnson, M. 1987. *The Body in the Mind. The Bodily Basis of Meaning, Imagination, and Reason*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Klikovac, D. 2004. *Metafore u mišljenju i jeziku*. Beograd: XX vek.
- Кликовац, Д. 2006. „О метафоричкој концептуализацији неких апстрактних појмова из домена моралности“, *Српски језик*, XI/1–2, стр. 103–114.
- Кликовац, Д. 2008. „Шта је то метафора?“, *Књижевност и језик*, LV/1–2, стр. 57–76.
- Lakoff, G., Turner, M. 1989. *More Than Cool Reason: A Field Guide to Poetic Metaphor*. Chicago: University of Chicago Press.
- Lakoff, G., Johnson, M. 2003. *Metaphors We Live By*. Chicago: University of Chicago Press.
- Radden, G. and Kövecses, Z. 1999. Towards a theory of metonymy. in: *Metonymy in Language and Thought*, Panter, K–U. & G. Radden (eds). Amsterdam: John Benjamins, pp. 17–66.
- Steen, G. 2005. Metonymy Goes Cognitive Linguistic. *Style*, 39: 1.

Svetlana Slijepčević, Aneta Spasojević, Slobodan Novokmet

THE METAPHOR SYSTEM FOR *TRUTH* AND *LIE* IN SERBIAN LANGUAGE

Summary

This paper explores metaphorical conceptualization of the domains *TRUTH* and *LIE* in Serbian language. After a global overview of main examinations in theory of conceptual

metaphors, we analyze metaphores with the domains TRUTH and LIE on examples excerpted from Electronic Corpus of Serbian Language. The aim of this paper is to show basic similarities and differences in conceptualization of TRUTH and LIE. This two concepts empirically stand in logical, experiential and valuative opposition. Our research reveals that there are distinct common components in conceptualization of TRUTH and LIE. For example, when we say that *truth* and *lie hurts*, it suggests that we experience both of this concepts as something harmful.

Svetlana.Slijepcevic@isj.sanu.ac.rs
s.slijepcevic@gmail.com